

راهنمای برنامه‌ی زبان آموزی

کودکان پیش دبستانی

در مناطق دوزبانه

شماره ابلاغ ۱۲۰/۱۲۱۲۶/۸ - تاریخ ۱۳۸۷/۸/۵

مقدمه:

ایران کشوری چند زبانه است که در آن جمع کثیری از کودکان در هنگام ورود به مدرسه به زبان‌هایی غیر از فارسی تکلم می‌کنند. این در حالی است که زبان برنامه‌های درسی در فرآیند آموزش کشورمان فارسی است. کودکان غیر فارسی زبان از آغاز ورود به نظام آموزشی با این زبان مواجه می‌شوند و باید با آن ارتباط برقرار کنند.

نتایج تحقیقات انجام شده در مدارس مناطق دو زبانه کشور، بیانگر عملکرد ضعیف تحصیلی در میان کودکان این مناطق است به طوری که آمارها افت تحصیلی بیشتری را به‌ویژه در پایه اول ابتدایی این مناطق نشان می‌دهند. برای این اساس در شروع آموزش، دانش آموزان و معلمان در شرایط بسیار سختی قرار می‌گیرند. با توجه به مسائل فوق و این که زبان فارسی برای بسیاری از کودکان مناطق دوزبانه کشورمان، زبان دوم است به منظور پر کردن خلاء آموزشی آنان و برای ایجاد عدالت آموزشی، برنامه‌ای درسی تدوین شده تا در راستای آن کودکان مناطق غیرفارسی زبان در قبل از دبستان در فرایندی غیرمستقیم و به صورتی علمی به فراگیری زبان رسمی کشور پردازند و در نهایت با آمادگی بیشتری به نظام آموزشی ابتدایی وارد شوند. برنامه‌ی مزبور که برای تأمین نیازهای زبان آموزی این کودکان تدوین شده؛ پس از تهیه، تدوین و بررسی در شورای برنامه‌ریزی ذیربط در قالب یک طرح پژوهشی از دید صاحب نظران فن و مجریان از جمله مربیان اعتباربخشی شده است. برنامه پیش رو، مشتمل بر رویکرد، اصول حاکم بر محتوا، روش ارزشیابی می‌باشد.

رویکرد برنامه:

رویکرد، دیدگاه و نوع نگاهی است که متأثر از بنیان‌های فکری است. در آموزش زبان برآیند نظریات و تئوری‌های دو حوزه روانشناسی و زبان‌شناسی تعیین کننده رویکرد آن است که جهت‌گیری و محدوده همه مولفه‌های برنامه را مشخص می‌کند.

تاکید اصلی رویکرد برنامه ایجاد توانش زبانی و ارتباطی به زبان فارسی است. به زبان و یادگیری آن به عنوان یک کل و فرآیندی فعال و خلاق نگریده می‌شود. کارکردها و عناصر دیگر زبان، در بافت‌های معنادار و در موقعیت‌های ارتباطی با توجه به ویژگی‌های شخصیتی، جنسیتی و عاطفی کودکان و بارعایت اصل فعالیت محوری و علائق و نیازهای کودکان آموزش داده می‌شود.

یادگیری زبان به معنای یادگیری مجموعه‌ای از قواعد ذهنی زبان است نه تکرار و حفظ مجموعه‌ای از الگوهای دستوری.^۱ زبان آموزان باید خود به قواعد زبان پی ببرند نه این که قواعد زبان برای آن‌ها تشریح شوند. شکل گفتاری و شفاهی زبان مورد تاکید بوده که در این میان، درک شنیداری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تفهیم و تفاهم از اصول مهم ارتباطات اجتماعی هستند. بنابراین زبان آموز باید به این توانایی برسد که منظورش را به صورت کلامی و غیرکلامی بیان کرده و گفته‌های دیگران را درک کند. مربی با ایجاد شرایط واقعی یا شبه واقعی در کلاس، نقش یک هم صحبت، تسهیل کننده فرایند یادگیری و نظم‌دهنده به فعالیت‌های آموزشی را برای کودکان ایفا می‌کند.

باتوجه به این ویژگی‌ها رویکرد برنامه "تلفیقی" است. بدین معنا که؛ تلفیقی از رویکردهای ارتباطی، شفاهی موقعیتی، عاطفی و درک بنیاد با تأکید بر رویکرد ارتباطی می‌باشد.

۱- منظور از قواعد زبان، قواعدی است که شخص در ذهن دارد و به صورت ناخود آگاه آنها را به کار می‌گیرد بنابراین با قواعد دستوری تفاوت دارند.

اهداف برنامه زبان آموزی در مناطق دوزبانه

الف) - کسب توانش زبانی و ارتباطی به زبان فارسی

۱- گوش دادن

- ۱/۱- شناسایی نام اشیا و پدیده‌های موجود در محیط
- ۲/۱- درک درست کلمه‌ها، جمله‌ها و گفتمان‌های ساده
- ۳/۱- درک محور اصلی گفته‌ها
- ۴/۱- پیروی از دستور العمل‌های ساده و متناسب
- ۵/۱- درک و فهم پیام‌های (کلامی و غیر کلامی) ساده
- ۶/۱- درک آهنگ و لحن کلام
- ۷/۱- تمیز کلام موزون از غیرموزون

۲- سخن گفتن

- ۱/۲- به کارگیری واژه‌ها و جمله‌های پرکاربرد با الگوی دستوری مناسب
 - ۲/۲- توصیف و روایت ساده درباره دیده‌ها و شنیده‌ها
 - ۳/۲- طرح پرسش‌های ساده و پاسخ‌گویی به این نوع پرسش‌ها
 - ۴/۲- به کارگیری کاردکرها و نقش‌های پرکاربرد زبان
 - ۵/۲- به کارگیری درست افعال، ضمایر، صفات و قیود
- #### ۳- آمادگی برای خواندن و نوشتن به زبان فارسی

- ۱/۳- تصویر خوانی به زبان فارسی
- ۲/۳- صحیح به دست گرفتن مداد
- ۳/۳- وصل کردن خط چین‌ها و نقطه‌ها
- ۴/۳- ترسیم خطوط (افقی، عمودی، گرد، سه گوش و چهارگوش)

ب) - ارتقای نگرش مثبت به زبان فارسی

- ۱- علاقه‌مندی نسبت به استفاده از واژه‌ها و عبارات زبان فارسی
- ۲- علاقه‌مندی به شرکت در گفت‌وگوهای کلاسی و غیرکلاسی
- ۳- گرایش مثبت نسبت به برقراری ارتباط عاطفی با شنونده
- ۴- التذاذ از کلام آهنگین فارسی

اصول ناظر بر برنامه زبان آموزی در مناطق دوزبانه

اصول حاکم بر محتوا:

۱- در تهیه محتوا از زبان طبیعی و واقعی استفاده شود.

توصیه‌ها:

الف: داده‌های زبانی به لحاظ دستوری صحیح باشند

ب: زبان در موقعیت‌های واقعی و در ارتباط با زندگی روزمره آموزش داده شود.

پ: واژه‌ها و ساخت‌های زبان فارسی دریافت طبیعی زبان فارسی آموزش داده شود.

ت: فعالیت‌های آموزشی معنادار بوده تا کودکان با ویژگی‌های کاربرد زبان در خارج از کلاس و در محیط واقعی زندگی آشنا شوند.

۲- واژه‌ها و ساختارها در هر درس مبتنی بر معیارهای آموزشی باشد.

الف: واژه‌های جدید در هر درس محدود باشند. (از ۳ تا ۹)

ب: از پرداختن به واژه‌های ذهنی و غیرعینی به‌ویژه در شروع آموزش، خودداری شود. در طول دوره اولویت با آموزش واژه‌های عینی است.

پ: کل واژگان و ساخت‌ها در هر فعالیت، جدید و ناآشنا نباشند و دریافت‌های زبانی آشنا آموزش داده شوند.

ت: سعی شود واژه‌ها و ساخت‌های فعالیت‌های پیشین در فعالیت‌های جدید نیز گنجانده شوند.

ث: واژگان و ساخت‌های جدید در فعالیت‌های مختلف (نمایش، قصه، بازی، مکالمه، شعر، کاردستی و...) تکرار شوند. در تکرار تلاش شود بافت‌های زبانی و محتوایی جدید باشند.

ج: سعی شود واژه‌های انتخاب شده در فعالیت‌های مربوط به یک برنامه‌ی آموزشی در حوزه معنایی مرتبط با موضوع آن باشند.

چ: واژه‌های مورد استفاده در فعالیت‌ها از واژگان پایه کودکان، واژگان مشترک در زبان مادری و زبان فارسی و نیز از واژگان کتاب پایه‌ی اول هم استفاده شود.

۳- در آغاز آموزش، افعال کنشی در متن‌ها و فعالیت‌ها، محور و تکیه‌گاه آموزش هستند.

توصیه :

- افعال کنشی مانند خوردن، راه رفتن، پریدن، دیدن، بستن و... به کار گرفته شوند. این افعال قابل

نمایش و قابل اجرا هستند و تثبیت آنها در ذهن راحت‌تر است.

۴- فعالیت‌های آموزشی جذاب و متناسب با درک و علایق و نیازهای آنها باشد.

توصیه ها:

الف: از دنیای ویژه‌ی کودکان گرفته شده و متناسب با محیط زندگی آنها باشند
ب: متنوع، کوتاه مدت و برانگیزاننده‌ی ذوق و علاقه کودک باشد.
پ: حواس گوناگون را در فرآیند یادگیری به چالش بکشند. برای آموزش یک واژه یا ساخت زبانی علاوه بر حس شنوایی، حواس دیگر نیز به کار گرفته شود.
ت: در فعالیت‌ها از کارکردهای ذهنی متناسب با کودکان همچون مقایسه، طبقه بندی، تجزیه، ترکیب و پیش‌بینی استفاده شود.

ث: فعالیت‌ها می‌تواند در قالب یک مجموعه مرتبط با یکدیگر ارائه شوند
ج: در تدوین فعالیت‌ها سیر ساده به پیچیده رعایت شود.
چ: در فعالیت‌ها اصل جنسیت و علایق و نیازها و تفاوت‌های فردی و اجتماعی کودکان در نظر گرفته شود.

۵- محتوای فعالیت‌های آموزشی براساس دانش زبانی کودک تهیه و تدوین شوند.

توصیه‌ها:

الف: از انکار دانش زبان مادری کودک پرهیز شود زیرا زبان و فرهنگ زبان مادری پایه و مبنای خوبی برای آموزش فارسی است.
ب: ضمن ایجاد علاقه و نگرش مثبت به زبان فارسی، حرمت زبان مادری کودکان هم حفظ شود.
پ: به کارگیری زبان مادری مورد تحقیر و تمسخر قرار نگیرد.
ت: در مراحل اولیه آموزش می‌توان، از زبان مادری استفاده کرد ولی به تدریج زبان فارسی جای آن را می‌گیرد.

۶- محتوای آموزشی، فعالیت محور بوده و از همه رسانه‌ها و امکانات استفاده شود.

توصیه‌ها :

الف: از فعالیت‌های مختلفی هم‌چون نمایش، بازی، قصه، شعر، کار دستی، نقاشی، مکالمه و... استفاده شود.
ب: فعالیت‌های خودساخته و پیشنهاد شده توسط کودکان مورد تاکید است.
ت: انتخاب و اجرای فعالیت‌های آموزشی صرفاً به داخل کلاس محدود نباشد. از فضای خارج از کلاس نیز استفاده شود. اشیاء و پدیده‌های موجود در کلاس و خارج از کلاس محمل و رسانه خوبی برای آموزش هستند.
ث: از رسانه‌هایی مثل تصاویر، فیلم، نوار صوتی و تصویری به عنوان ابزار مناسب آموزش زبان استفاده شود.

ج: آموزش صرفاً کتاب محور نباشد.

۷- استفاده از اشعار و سرودها و کلام آهنگین در طول این دوره مورد تأکید است.

توصیه‌ها:

الف: از اشعار کودکانه که بیانگر دنیای کودکان هستند استفاده شود.

ب: اشعار فاقد عیوب فنی باشند.

پ: اشعار و سرودهای مورد استفاده کوتاه و دارای مضامین محدود باشند.

ت: شعرها مفاهیم عینی و صریح و موضوعات محیط اطراف زبان‌آموزان را بیان بکنند.

ج: از اجبار کودکان به حفظ نمودن اشعار خوداری شود.

۸- داستان از غنی‌ترین و مهم‌ترین فعالیت‌های آموزش زبان است.

توصیه‌ها:

الف: توالی رویدادها در داستان باید صریح و مشخص باشد.

ب: تعداد شخصیت‌های داستان محدود و روابط بین آنها هم ساده باشد.

پ: ترجمه داستان‌های رایج در فرهنگ بومی منبع خوبی برای زبان‌آموزی کودکان است.

ت: مفاهیم ساده، عینی و عاطفی در داستان‌ها گنجانده شوند.

ث: از نتیجه‌گیری‌های صریح اخلاقی پرهیز شود.

ج: در اوایل دوره زمان وقوع حوادث و رویدادهای داستان، گذشته، حال و آینده ساده باشد.

۹- محتوای آموزش به جز بهره‌گیری از آموزه‌های بومی و محلی، بر آموزه‌های دینی، ملی و بین‌المللی

نیز استوار است.

توصیه:

- علاوه بر داستان‌های بومی، ملی و مذهبی می‌توان از داستان‌های ملل دیگر نیز استفاده کرد.

اصول حاکم بر روش‌های یادگیری - یاددهی

۱- روشهای ایفای نقش، بحث و گفت‌وگو و بازی‌های آموزشی، محمل خوبی برای آموزش هستند.

توصیه‌ها:

الف: از ایفای نقش برای ایجاد توانش زبانی و ارتباطی استفاده کنید.
ب: واژگان و ساختارهای زبانی را می‌توان در قالب بازی‌های زبانی و اجرای نقش در فضایی مفرح، آموزش داد.

پ: بازی‌های آموزشی جنبه رقابتی نداشته باشد؛ بر اعلام برندگی و بازندگی تأکید نشود.

ت: از مفاهیم عینی، صریح و موضوعات محیط اطراف استفاده شود

ث: از گروه‌های کوچک در بحث و گفت‌وگو، بازی‌ها و نقش‌ها استفاده شود

۲- تکیه اصلی در آغاز آموزش، بر مهارت گوش دادن و توجه به دوره سکوت است .

توصیه‌ها:

الف: دوره سکوت به عنوان پدیده رایج در فرایند یادگیری زبان مورد توجه قرار گیرد.

ب: در آغاز آموزش با استفاده از جمله‌های امری و نشان دادن معنای آنها از طریق اجرای فعالیت‌ها می‌توان به کودکان کمک کرد.

پ: کودکان تا زمانی که احساس نیاز و آمادگی نکرده اند نباید به سخن گفتن وادار شوند. در این

صورت وقتی زمان سخن گفتن آنها فرا برسد تعداد غلط‌های فاحش در گفتار آنها کمتر خواهد بود.

۳- فرآیند یادگیری زبان پیش از تولید آن با شنیدن گفتار معنادار و ارائه پاسخ‌های غیرزبانی معنادار آغاز می‌شود.

توصیه‌ها:

الف: در آغاز، با زبان آموزان ارتباط زبانی برقرار کنید ولی انتظار تولید زبانی نداشته باشید.

ب: از شیوه ***Total Physical Response***^۱ (پاسخ‌های غیرزبانی به رفتارهای زبانی) که موجب

تقویت درک شنیداری است استفاده شود بدون اینکه در طول دوره در کاربرد از این شیوه افراط شود.

پ: با استفاده از حرکات بدنی مفاهیم زبانی را دیداری کنید.

۴- زبان آگاهی تکیه‌گاه آموزش نباشد.

توصیه‌ها:

الف: از آموزش مستقیم زبان خودداری شود.

ب: باشیوه‌های غیرمستقیم بر ارزش زبان فارسی صحه گذاشته شود.

۱- شیوه ***Total Physical Response*** در اوائل قرن بیستم توسط جیمز اشتر زبانشناس انگلیسی با الهام از یادگیری زبان اول کودک در برخورد با والدین باوی در ماههای اولیه زندگی ابداع شد. در این شیوه معلم اطلاعات زبانی را بصورت دستور العمل‌هایی مثل: بلند شو، بیا اینجا و... در اختیار زبان آموزان قرار می‌دهد و زبان آموزان هم در واکنش به این اطلاعات زبانی آنها را تجزیه و تحلیل کرده و فعالیت مورد نظر را انجام می‌دهد.

پ: از آموزش دستور زبان و آرایه توضیحات زبانی پرهیز شود.
ت: همانند فراگیری زبان مادری، آموزش بطور ناخودآگاه و طبیعی انجام شود.
ث: اصلاح خطاهای کودکان در جریان آموزش، به شیوه‌ای غیرمستقیم انجام شود. زیرا تولید نادرست واژه‌ها، ساختارها و جمله‌ها، پدیده‌ای طبیعی است و بروز خطا از سوی آنان امری اجتناب‌ناپذیر است. اصلاح غلط‌های آن‌ها به طور مستقیم نه تنها ضرورت ندارد بلکه مانع فرایند یادگیری است.

۵- فضای آموزشی دو سویه، فعال، بانشاط، پرتحرک، امن ولذت بخش باشد.

توصیه‌ها:

الف: به کلیه دانش آموزان فرصت شرکت درفعالیت‌ها داده شود.
ب: کودکان در اجرای فعالیت‌های آموزشی نقش محوری دارند و یادگیری آن‌ها از همدیگر مورد تأکید است. فعالیت‌های یادگیری درگروه‌های کوچک انجام شود.
پ: از پرسش‌های مداوم، مداخله آموزشی بیش از حدو تصحیح مداوم گفتارکودکان درکلاس پرهیز شود. نقش هدایتی معلم پررنگ گردد.
ت: به کودکان اجازه داده شود تا درباره خواسته‌ها وعلايقشان صحبت کنند.
ث: توجه دقیق معلم به کودکان و تأیید سخنان آنان ضروری است.
ج: توجه به شیوه‌ها وسبک‌های متفاوت یادگیری ضروری است
ح: در فرایند آموزش، فضایی دیداری- شنیداری ایجاد کنید.
۶- برای تثبیت ساخت‌های درست زبان، از مثال‌ها و مصداق‌های متنوع وگوناگون استفاده شود..
توصیه: - ساخت‌های درست زبان در بافت‌های متنوع مطرح و تکرار شوند.

اصول حاکم برارزشیابی

۱- ارزشیابی در پیش‌دبستان بیشتر به صورت مستمر، غیررسمی و براساس اهداف زبان آموزی است.

توصیه‌ها:

الف: ارزشیابی، به صورت تدریجی و در فرایند دوره آموزشی انجام شود.
ب: ارزشیابی بیشتر به صورت مشاهده رفتار زبانی یا از طریق انجام کارهای عملی و به صورت شفاهی است.
پ: از شیوه تی پی آر^۱، برای ارزشیابی توانش درکی زبان‌آموزان استفاده شود.
۲- هدف از ارزشیابی کسب اطلاع از میزان دانش و توانش زبان فارسی، بهبود کیفیت یاددهی- یادگیری و شناسایی ضعف‌ها و کاستی‌هاست.

۳- پاسخ‌های غیرزبانی به رفتارهای زبانی (در بند ب شماره ۳ اصول حاکم برروش‌ها)

توصیه‌ها:

الف: در ارزشیابی به ویژگی‌های کودکان توجه شود. پیشرفت رفتار زبانی هر کودک با خودش مقایسه شود و از مقایسه آن‌ها با یکدیگر خودداری شود.

ب: ارزشیابی، ابزاری در خدمت آموزش و فرصتی برای تقویت آموخته‌هاست.

۳- ارزشیابی به‌طور غیرمستقیم و بدون آگاهی کودک انجام گیرد.

توصیه‌ها:

الف: ارزشیابی را به‌عنوان بخشی از فعالیت آموزش در نظر بگیرید و از اختصاص زمان خاص به آن خودداری کنید.

ب: آگاهی زبان آموزان از ارزشیابی باعث نگرانی آنها شده و مانع از به‌کارگیری دانش زبانی‌شان می‌شوند.

پ: در جریان ارزشیابی خطاهای زبان‌آموزان به شیوه‌ای غیرمستقیم تصحیح شوند.

۴- ارزشیابی نیز همانند آموزش، فعالیت محور باشد.

توصیه‌ها:

الف: در حین انجام فعالیت‌های آموزشی، ارزشیابی انجام شود.

ب: از حس‌های مختلف و فرایندهای مختلف ذهنی کودکان استفاده شود.

پ: در ابتدای آموزش، تأکید ارزشیابی بیشتر، بر درک زبان است تا تولید آن.

ت: در بعد تولید زبان از زبان‌آموزان بخواهید درباره اشیا، مسائل و مطالب محیط اطراف صحبت کنند. واژگان را نیز بدین صورت ارزشیابی نمایید.

ث: در بخش افعال زبان، فعل‌های کنشی بیشتر مورد تأکید هستند.

ویژگی‌های مربیان زبان آموزی در مناطق دوزبانه (علاوه بر صلاحیت‌های عمومی)

- ۱- به روش‌ها و فنون آموزش زبان دوم آشنا باشند.
- ۲- با ویژگی‌های کودکان و نحوه یادگیری آنان آشنا باشند.
- ۳- با ماهیت زبان، اصول و نظریه‌های آن و نیز عوامل روانشناختی مؤثر در یادگیری زبان آشنا باشند.
- ۴- به زبان فارسی و گویش محلی آشنا باشند.
- ۵- از توانایی لازم برای ایجاد نگرش مثبت به زبان فارسی در میان کودکان و خانواده آنان برخوردار باشند.
- ۶- با راهنمای تفصیلی برنامه زبان آموزی در مناطق دوزبانه آشنا باشند.
- ۷- در انجام فعالیت‌های یاددهی - یادگیری، از مهارت کافی برخوردار باشند.